
BIJ DE ZOMER-OMSLAG

De wisseling van omslag midden in het jaar betekent voor het Maandblad een primeur. Die is nog steeds te danken, behalve aan de zon en de zomer die we eindelijk hebben zien komen, aan de royale stemming waarin schilder en graficus Hans van Dokkum de viering van zijn gouden jubileum als Utrechter gedenkt. (Zie hiervoor de inleiding bij de nieuwe omslag op de eerste pagina van het januari-nummer 1986).

De blik van de toeschouwer wendt zich van een winters stadsgezicht naar een zomers provincie-tafereel. Wie dat trotse, vervallen hoge huis ziet staan in het landschap dat door een klein riviertje wordt doorsneden, zou zich ergens in Zuid-Frankrijk of Spanje kunnen wanen. Maar het is Cammingha State in Bunnik, net als de beide Amelisweerden schilderachtig gelegen aan de Kromme Rijn, aan de Noordkant van het dorp, in de directe omgeving van de Niënhof.

Het ridderlijk huis Cammingha heeft niet altijd deze Friese naam gedragen, maar heette vroeger *Beesde*, naar de eerst bekende eigenaar Jan van Beesde Hermansz. die gehuwd was met Janna van Jutfaes Florensd. Hij wordt al in 1406 genoemd als eigenaar van land onder Bunnik. Na 1707 krijgt het huis de benaming Cammingha, omdat het door een huwelijk in het

bezit kwam van Wytze Watze (Vitus Valerius) van Cammingha (1682-1764), luitenant-generaal en gouverneur van de troepen in Friesland.

In het eerste kwart van deze eeuw kwam het kasteel tot verval, net als de tuinderswoning die er tegenaan gebouwd is.

Die toestand van vergane glorie trof Van Dokkum aan toen hij in 1940 deze ets, oorspronkelijke afmetingen 25 x 33,7, maakte.

Iets dreigends en onheilspellends gaat er door de kale bomen en de eenzame hoogte van het huis in het landschap ook van uit. Symbolisch wellicht voor de rampen die er in dat eerste oorlogsjaar over ons kwamen en voor alles wat er nog zou volgen.

Na de oorlog heeft het gebouw onder meer dienst gedaan als behuizing van studenten, tot het door W. Stooker tenslotte vakkundig werd gerestaureerd.

De namen *Cammingha* en *Beesde* zijn beide in Bunnik behouden gebleven. De laatste geniet waarschijnlijk meer bekendheid dan de eerste. Historisch gezien is dat terecht.

De bedoeling is dat we in het najaar van 1986 opnieuw de winteromslag voor de dag halen. v.S.

DE ZUIDERKERK (1925-1986)

Vanwege de hoge onkosten van een restauratie en de terugloop in ledental besloot de Gereformeerde Kerk van Utrecht onlangs, dat er niets anders opzat dan de Zuiderkerk aan de Kromme Rijn bij de Tolsteegsingel, zoals reeds eerder was voorgesteld, te slopen¹⁾. Daarmee verliest dit kerkgenootschap de laatste van zijn vier windrichtingenkerken²⁾. Opmerkelijk hierbij is dat de Zuiderkerk in 1925 als laatste gereedkwam en dat deze nu ook als laatste wordt afgestoten. Overigens zijn de Westerkerk aan de Catharijnekade uit 1891³⁾ en de Noorderkerk aan de Royaards van der Hamkade uit 1923⁴⁾ gespaard gebleven. Door verkoop aan de Gereformeerde Gemeente op 8 april 1966⁵⁾ respectievelijk aan de Pinkstergemeente „Samuel“ op 25 augustus 1978 behielden deze kerkgebouwen zelfs hun oorspronkelijke bestemming⁶⁾. Pogingen van de gereformeerden vrijgemaakt om langs juridische weg tenminste één van deze kerkgebouwen in hun bezit te krijgen, hadden geen resultaat⁷⁾. Na de sloop van de Zuiderkerk ligt het in de bedoeling hier een nieuw kerkelijk centrum en een wooncomplex te bouwen. Dit doet denken aan de gelijksoortige

plannen, die er aanvankelijk voor de Oosterkerk waren, maar die uiteindelijk vanwege de hoge exploitatiekosten niet gerealiseerd konden worden⁸⁾. In plaats daarvan kwam de Centrumgemeente, die voor zijn bijeenkomst de kelder van de Leeuwenberghkerk huurde. Door het bijzondere karakter, dat deze gemeente door meer alternatieve diensten kreeg, trekt deze met name veel jongeren. Dientengevolge bestaat zij niet langer meer uit gemeenteleden, die in het centrum van Utrecht wonen, maar voor driekwart uit jongeren, die uit de gehele stad zondags daarheen trekken⁹⁾. Als zodanig kan deze nieuwe gemeente onmogelijk worden gezien als een voortzetting van de vroegere Oosterkerkgemeente, waarvan een gedeelte tegenwoordig in de Zuiderkerk en de Tuindorperkerk haar onderdak heeft gevonden.

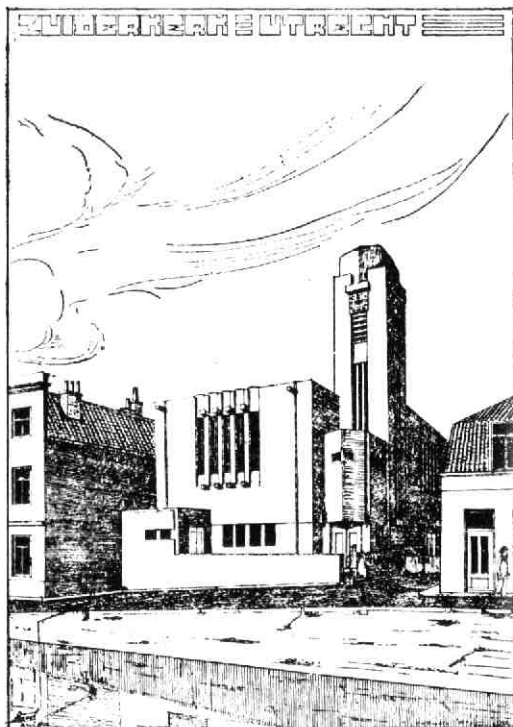
Voorgeschiedenis

De kerkbouwplannen voor Utrecht-Zuid dateerden van na de komst van ds. J. Breukelaar op 2 september 1906 als vierde predikant van de Gereformeerde Kerk van Utrecht¹⁰⁾. Dit hield verband met het gerefor-

meerde ideaal, dat iedere predikant een eigen wijkkerk had¹¹). Door het beroep van ds. Breukelaar was deze situatie verstoord, daar men in Utrecht slechts drie kerkgebouwen had, te weten: de Begijnkerk van 1854¹²) en de eerder genoemde Ooster- en Westerkerk. Daarom werd er een Commissie voor preadvies voor kerkbouw door de kerkeraad benoemd, waarin naast ds. J. Breukelaar, architect G. J. Heusinkveld en J. van Arkel Fzn. zitting hadden. Deze diende in 1907 een ontwerp-bouwplan in voor een kerk, die tussen Tolsteeg en de Westerhoek was geprojecteerd. Door gebrek aan financiën kreeg de Commissie hiervoor geen gehoor. In plaats daarvan werd toentertijd wel gesproken over kerkbouwplannen ter vervanging van de oude Begijnkerk voor het geval de voorgenomen verkoop hiervan door zou gaan. Dit gebeurde uiteindelijk niet, maar in plaats daarvan werd er in 1908 met een grondige restauratie volstaan¹³). De Begijnkerk werd uiteindelijk pas in 1937 door de Tuindorperkerk aan de H. F. van Riellaan vervangen¹⁴). Het uitstel van de verkoop maakte het de Gereformeerde Kerk van Utrecht mogelijk om in plaats van een vervangend kerkgebouw in de binnenstad in de behoefte aan een kerkgebouw in de nieuwe woonwijk Tuindorp-Maartensdijk, die kerkelijk onder Utrecht ressorteerde, te voorzien.

Er werd in al die jaren mede door de tijdsomstandigheden geen geschikt bouwterrein gevonden. Korte tijd werd zelfs overwogen om de Geertekerk van de Nederlandse Hervormde Gemeente te kopen. Omstreeks de jaren twintig was men zelfs van plan om de predikantsvacatures niet te vervullen en de Begijnkerk op te heffen. Het getij keerde echter, zodat in plaats daarvan in 1921 overgegaan kon worden tot de aankoop van het wijkgebouw „Maranatha“ met belendende percelen aan de Gansstraat van de Nederlandse Hervormde Gemeente. Dit werd tot Hulpkerk ingericht en kreeg bijnamen als „Het Zaalteje“ of „De Ganzekerk“¹⁵). Terwijl de gereformeerden de ontbrekende gelden bijeenbrachten en voorlopig met deze noodoplossing genoegen moesten nemen, bouwden de hervormden in plaats van het verkochte wijkgebouw op de hoek van de Rijnstraat/Croesestraat een nieuw centrum, dat op 5 juli 1923 in gebruik kon worden genomen¹⁶). Naast de financiën kwam het mede door het feit, dat voor de kerkbouw de aangrenzende percelen van de Hulpkerk eerst gesloopt moesten worden, dat hiermee in 1921 niet direct kon worden begonnen. Het blijft overigens te betreuren, dat deze aankoop net enkele maanden na de afscheidspraak van ds. J. Breukelaar op 9 januari 1921 plaats vond. Bij die gelegenheid werd opgemerkt dat het uitblijven van kerkbouw in Utrecht-Zuid geestelijke en stoffelijke schade aan dit stadsdeel had toegebracht¹⁷). Zijn opvolger ds. J. C. de Moor memoreerde dit bij de ingebruikneming van de Zuiderkerk in 1925 eveneens toen hij verhaalde, dat er enerzijds mensen waren, die de afstand als argument gebruikten om zondags niet naar de kerk te gaan, terwijl er anderzijds bejaarden, zieken en gebrekkigen waren, die zich om die reden tot hun spijt van deze gelegenheid verstoken zagen.

ONZE ZUIDERKERK.

Maak de plaats uwer tent wijd, en dat men de gordijnen uwer woningen uitbreide, verhinder het niet; maak uwe koorden lang en steek uwe pinnen vast in.

Jesaja 54 : 2.

Bouwkaart No. 416

Een een 1924 uitgegeven „bouwkaart“. Er waren bonnetjes („steentjes“) aan bevestigd, die ieder een waarde hadden van 10 cent. Door een „steentje“ te kopen, droeg men bij in de bouwkosten van de kerk. Arch. geref. Kerk Utrecht, (voorl.) inv.nr. 687. Foto: Gem. Fotodienst Utrecht

Hierin kwam met de aankoop van de Hulpkerk weliswaar een verbetering, maar het gebouw bleek reeds spoedig te klein. Op 31 augustus 1924 werd er voor het laatst een dienst gehouden¹⁸). Aan het begin van die maand besteedde de architect A. Kool, wiens ontwerp voor de Zuiderkerk was goedgekeurd, in opdracht van de kerkeraad de sloop van de opstallen aan aannemer P. van Mechelen aan, terwijl de bouw van

de kerk aan aannemer J. C. M. van Aken werd gegund met als opzichter de heer André¹⁹). De bouwgrond was voordien verworven door van een gemeentelid de achter de Hulpkerk aan de Kromme Rijn gelegen grond met opstallen te kopen²⁰).

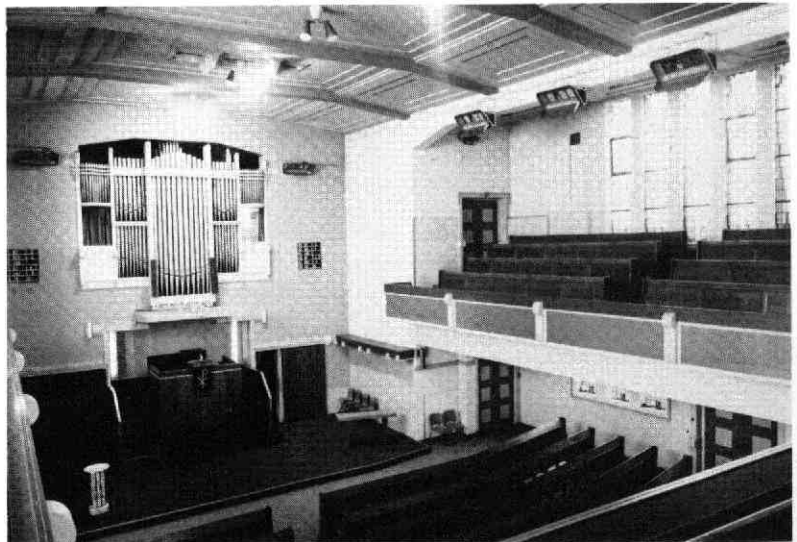
Het kerkgebouw

De gereformeerde architect A. Kool, voorzitter van de Christelijke Vereniging van architecten²¹), brak bij de bouw van de Zuiderkerk bewust met de heersende conventie op het terrein van kerkbouw. Hij koos niet langer voor de gebruikelijke verticale lijn, als heenwijzing naar het Koninkrijk der hemelen, maar voor een dominerende horizontale lijn. Enkel de toren deed hierop „letterlijk en figuurlijk een ander geluid horen“. Het gebouw op zich had evengoed een gewone zaal kunnen zijn. Dit behoeft op zich niet te verbazen, als men weet, dat bij de protestanten de Woordverkondiging en de Sacramentsbediening en niet de liturgische handeling van de gemeente centraal staat. De vormgeving van de zaalkerk was direct bepaald door de bijzondere ligging van de bouwgrond en de omgeving. Hierdoor was het onmogelijk om het gebouw een hoge kap te laten hebben, terwijl de financiën enkel een sobere uitvoering toelieten. Bovendien moest het aansluiten op het evangelisatiegebouw en de voormalige Hulpkerk, die tot kosterswoning werd omgebouwd. Ter voorkoming van het doorbreken der symmetrie vanwege het bouwvoorschrift, dat de kerk ongeveer tien meter boven de walmuur moest liggen, was er over de lengte van de gehele voorgevel een waterpasterras gebouwd. In tegenstelling tot het exterieur was het interieur zeer levendig door de vele kleuren en de nodige versieringen zoals fraai uitgevoerde lampenconsoles. Daar hier en daar te veel aan het decoratieve en picturale effect was opgeofferd, kwam het geheel wat brokkelig over en vormde het niet overal een eenheid. Dit kon niet worden gezegd

van het rustige orgelfront boven de kansel. Het orgel zelf ontbrak overigens nog en zou pas enkele maanden later geplaatst worden. Het werd in 1925 door de Utrechtse firma J. Koff en Zn. gebouwd om vervolgens naar plan in 1932 tegelijk met een restauratie met een zwelwerk en pedaal te worden uitgebreid²²). De eerste maanden werd begeleid op een huisorgeltje. In al die jaren onderging het gebouw nauwelijks ingrijpende veranderingen. In 1955 werd het grondig gerestaureerd en gemoderniseerd door de donkere, overheersend paarse tinten door neutralere kleuren te vervangen en de typische lampen te verwijderen²³). Bij deze gelegenheid werd ook het doophek van het podium verwijderd en werd deze ruimte tot een eigentijds liturgisch centrum omgebouwd. Zeven jaar later was het kerkbezoek al zodanig afgenomen, dat de galerijen niet meer werden gebruikt. Onder de galerij aan de zijde van de Kromme Rijn werd toen het „Vooronder“ gebouwd, een van de kerkzaal afgeschermd zaaltje, dat voor avonddiensten en andere doeleinden wordt gebruikt²⁴). Onlangs werden de kerkbanken vervangen door stoelen uit de gesloopte Lucaskerk²⁵). Wanneer de Zuiderkerk straks zal worden afgebroken, herhaalt de geschiedenis zich in omgekeerde zin. Moesten in 1924 de belendende percelen worden gesloopt om plaats te maken voor een kerkgebouw, nu blijft er bij de bouw van een nieuw kerkelijk centrum voldoende ruimte over voor de bouw van tien driekamerwoningen¹).

De ingebruikneming

Op woensdagavond 3 juli 1925 stroomden de gemeenteleden in groten getale voor de ingebruikneming naar de Zuiderkerk. Onder hen waren vertegenwoordigers van de provincie en de stad Utrecht. De wijkpredikant J. C. de Moor leidde de dienst. Voorafgaand aan de eigenlijke preek memoreerde hij eerste de lange voorgeschiedenis van de kerkbouw. Hier-

Interieur van de Zuiderkerk, oktober 1984. Foto: Gemeentelijke Foto-dienst Utrecht (neg.nr. C.24.134)

Gezicht op de voorgevel van de Zuiderkerk vanuit het noorden, maart 1986. Foto: Gemeentelijke Foto-dienst Utrecht (neg.nr. C 26.279)

voor had hij Spreuken 13 : 12 „De uitgestelde hoop krenkt het hart; maar de begeerte die komt, is een boom des levens” als uitgangspunt gekozen vanwege het lange uitblijven van een kerkgebouw in deze wijk. Vervolgens preekte hij over Openbaringen 21 : 22 „En ik zag geen tempel in haar”. Dit om te wijzen op het betrekkelijke belang, dat een kerkgebouw toch maar heeft, daar het niet meer is dan een plaats van samenkomst voor een gemeente, die op weg is naar de eeuwigheid. Een goede gemeente is immers „zelf een tempel Gods” (1 Corinthiërs 3 : 16) en vraagt „Geef ons een plaats in de stad zonder tempel”, het hemels Jeruzalem. De kerk is hiervan enkel een voorpost. Vervolgens zong de gemeente met begeleiding van trompetters van het Muziekkorps „Silo” Psalm 103 „Loof, loof den Heer, mijn ziel, met alle krachten”, waarbij het huisorgel voor het tussenspel zorgde. In aansluiting daarop bedankte ds. De Moor achtereenvolgens de architect A. Kool en zijn medewerkers, de heer F. Yperlaan, die als lid van zowel de oude als de nieuwe Commissie van Administratie veel voor de kerkbouw had gedaan, en de heer Wouda, als kerkmeester. Uit de opsomming van de voor de kerk uit de gemeente ontvangen geschenken, bleek eens te meer hoezeer naar een eigen gebouw was uitgezien. Het Avondmaalstel was afkomstig van de catechisanten, terwijl enkele gemeenteleden het linnen voor het Avondmaalskleed, het doopvont, het uurwerk van de toren en een gedenkplaat ter herinnering aan de ingebruikneming, hadden geschonken. Met het zingen van Psalm 105 werd de dienst daarna besloten. In de kerkeraadkamer volgde nog een eenvoudige huldiging door het Comité van huldiging. Dit Comité was kort voordien opgericht om ds. De Moor zijn ingenomenheid uit te spreken over diens besluit om voor een beroep van de Gereformeerde Kerk van Groningen te bedanken, waarbij zij een lijst met namen van gemeenteleden had aangeboden. Bij deze

gelegenheid overhandigde de voorzitter, de heer J. R. Godschalk, een aquarel van de Zuiderkerk van de schilder Wigman en een in kleur door de heer Gerritsma gecalligrafeerde tekst van de preek van die avond¹⁶⁾. Niet wetende dat de gemeente nog maar enkele maanden van de diensten van ds. De Moor zou kunnen genieten, daar hij op 27 januari 1926 geheel onverwachts tijdens de eerste zitting van de Synode van Assen overleed²⁶⁾.

Zuiderkerkwijk tijdelijk zelfstandig

Nadat de kerkeraad reeds eerder in de jaren 1923-1925 en in 1930 bestudeerd had²⁷⁾, in hoeverre in Utrecht ook in navolging van de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage een kerksplitsing tot stand kon worden gebracht²⁸⁾, kwam dit onderwerp in 1936 opnieuw aan de orde. Het initiatief hiertoe was ditmaal genomen door twee ouderlingen uit de Zuiderkerkwijk te weten de heren J. Vos en A. W. van Veeren. Zij verzochten de kerkeraad om hun wijk, die een zeer bloeiend wijkwerk kende en het financieel ook aan kon, te mogen afsplitsen. De kerkeraad stelde hierop een Commissie in ter bestudering van een gedeeltelijke kerksplitsing, die op zijn beurt was verdeeld in een verdelings-, een financiële en een kerkrechtelijke commissie. Deze ging na of de bestaande Gereformeerde Kerk in drie zelfstandige kerken Noord, Centrum en Zuid was te verdelen. Daar de te vormen Gereformeerde Kerk van Utrecht-Noord niet in zijn eigen kosten zou kunnen voorzien, als het territoir van de Gereformeerde Kerk van Zuilen niet bij dat van Utrecht werd getrokken, moest hiervan worden afgezien. Dientengevolge beval de voornoemde Commissie aan te volstaan met een tweedeling in Centrum en Zuid, waarbij de Commissie van Administratie wenste, dat de Zuiderkerk dan bij Utrecht-Centrum zou worden gevoegd en dat de Gereformeerde Kerk van Utrecht-Zuid tot de bouw van een

meer centraal gelegen kerkgebouw in de Zuiderkerkwijk moest overgaan. Tegelijkertijd met dit rapport werd ook een minderheidsrapport ingediend van een aantal commissieleden, waaronder alle predikanten met uitzondering van ds. J. H. Telkamp van de Zuiderkerk, die kerkplitsing voorlopig afrieden. Als argument hiervoor werd gewezen op het afnemende enthousiasme van vroegere voorstanders en de dreigende oorlog. Weliswaar werd er in november 1939 nog een rapport uitgebracht, maar door de tijdsomstandigheden bleef verder overleg door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog uit²⁸). Daar kwam nog bij dat de nestor der predikanten, ds. H. Kaajan, op 22 april 1940 tijdens de Synode van Sneek evenals zijn collega De Moor onverwacht overleed²⁹).

Tijdens de hierboven genoemde bespreking was de wens geuit om vanwege de ongunstige ligging van de Zuiderkerk in het centrum van de Rivierenwijk een tweede kerk te stichten. Hieruit blijkt dat men het Evangelisatiegebouw aan de Waalstraat, dat men sinds 1937 ook voor kerkdiensten gebruikte, toch niet als zodanig beschouwde³⁰). Met de ingebruikneming op 3 juni 1951 van de Maranathakerk, een houten hulpkerk aan de Vaartserijn, kreeg de Zuiderkerkwijk in feite pas een tweede kerkgebouw³¹). Wellicht was deze zo genoemd naar het gelijknamige wijkgebouw aan de Gansstraat, dat in 1921 als hulpkerk was aangekocht. Het gebouw deed tot 18 mei 1969 dienst, waarna het in bezit kwam van de Gemeente des Heeren³²). Dit hield uiteraard verband met de bouw in 1958-1959 van de Immanuelkerk aan 't Goylaan in de nieuwbouwwijk Hoograven³³). Door terugloop in ledental en vergaande samenwerking met de nabijgelegen hervormde wijkgemeente van de Marcuskerk werd dit gebouw in 1982 aan de Stichting Johan Maasbach Wereldzending verkocht³⁴). Inmiddels was met ingang van 1 januari 1956 de in 1936 door de Zuiderkerkwijk geuite wens in vervulling gegaan doordat de Gereformeerde Kerk van Utrecht als eerste van Nederland overging tot de instituering van vier zelfstandige kerken te weten Noord, Oost, Zuid en West³⁵). Sinds 1895 kende de Gereformeerde kerk van Utrecht naast de wijkpredikanten ook de predikant voor de missionaire dienst. Vanaf 1945 werden deze op kosten van voornoemde gemeente in dienst van de landelijke zending van de Gereformeerde Kerken in Nederland uitgezonden. Tot 1963 zou het aantal predikanten met een bijzondere opdracht enkel toenemen. Nadat er in 1943 de eerste legerpredikant was beroepen volgde in 1948 de aanstelling van een predikant voor de arbeid in de ziekenhuizen. Als zodanig deden ds. Js. Booij en drs. J. D. de Vries tot dusver dienst. In de periode dat Utrecht vier zelfstandige kerken kende, ressorteerden laatstgenoemde predikanten onder de Gereformeerde Kerk van Utrecht-Zuid³⁶). Aan deze zelfstandigheid kwam op 1 januari 1980 weer een einde toen de noodzaak hiervan door de gewijzigde situatie was achterhaald. Met uitzondering van de Gereformeerde Kerk van Utrecht-West verenigden de overige twee zich met die van Utrecht-Oost tot de Gereformeerde Kerk van Utrecht³⁷).

Houten

Vanaf het begin van de Zuiderkerkwijk ressorteerde het nabijgelegen Houten onder de Gereformeerde Kerk van Utrecht(-Zuid)³⁸). Praktisch vormde de afstand wel een bezwaar. Toen de stadsmensen in de jaren vijftig zich in omliggende dorpen begonnen te vestigen, nam het aantal gereformeerden in Houten ook toe. Deze begonnen samenkomsten bij particulieren thuis te beleggen. Vanaf 15 januari 1958 kwam ze bijeen in het gehuurde veilinglokaal aan de Lobbedijk, waar de Utrechtse predikanten voorgingen³⁹). Op 18 december 1966 werd aan de Koningin Wilhelminaweg de Koningskapel in gebruik genomen, die tot eind 1979 dienst deed. Doordat Houten inmiddels een groeikern was geworden, bleef het aantal gereformeerden groeien. Een aantal van de hervormden, die zich hier vestigden, hadden in 1966 de Open Hofdeeltgemeente gesticht, daar zij zich niet thuis voelden bij de bestaande Hervormde Gemeente, die van Gereformeerde Bond signatuur was. Tegelijk met het opheffen van de kerkplitsing van de Utrechtse kerken werd op 1 januari 1980 de Gereformeerde Kerk van Houten geïnstitueerd⁴⁰). Aangezien de hervormden en gereformeerden beiden een predikantsvacature hadden, was reeds voordien besloten, dat de hervormden hierin zouden voorzien, terwijl de gereformeerden hun gebouw voor gezamenlijke diensten zouden uitbreiden. Toen de gemeente Houten hiervoor geen toestemming verleende, werd aan het Kant de nieuwe Opstandingskerk gebouwd, die op 2 november 1983 in gebruik werd genomen⁴¹).

De laatste morgendienst

Onlangs werd op 6 april 1986 de laatste morgendienst in de Zuiderkerk gebouwd. De wijkpredikant ds. D. Kronemeijer nam daarvoor dezelfde tekst als uitgangspunt als in 1925 ds. De Moor destijds bij de ingebruikneming. Verder verleenden beide koren van de wijk, het Zuiderkerkkor en Dimanche, medewerking aan deze dienst. De avonddiensten zullen tot de sloop van deze kerk, die eind 1986 wordt verwacht, in „het Vooronder“ worden voortgezet om vervolgens na het gereedkomen van het nieuwe wijkcentrum te zijner tijd te worden hervat. De ochtenddiensten zullen voortaan vanaf 13 april gezamenlijk met de hervormden in de Nicolaïkerk worden belegd. In het kader van het proces van Samen op Weg heeft de Zuiderkerkwijk reeds enige jaren een goede samenwerking met de wijkgemeente van deze kerk. Hoewel reeds eerder besloten was om de contacten op deze wijze te intensiveren, vormde het besluit van de hervormde predikant W. A. Z. Tieman om met ingang van september met de VUT te gaan de directe aanleiding om deze datum te vervroegen⁴²). Zo krijgt de hereniging van de gereformeerden en hervormden anderhalve eeuw na de Afscheiding te Utrecht op 18 december 1835 ook in dit stadsgedeelte wezenlijk gestalte⁴³).

*Rijksarchief in Zuid-Holland
Pr. Willem Alexanderhof 20
2595 BE 's-Gravenhage*

H. J. Ph. G. Kaajan

Noten

1. Zie voor de eerste vermelding van sloopplannen: *Utrechts Nieuwsblad*, 3 december 1984. Voor berichten over het recente besluit: *Utrechts Nieuwsblad*, 31 januari en 6 februari 1986. Verder zie men het uitstekende artikel van W. Smit in: *Utrechts Nieuwsblad*, 23 april 1986, waarin deels hetzelfde wordt vermeld. Op grond daarvan werd dit artikel, dat toen reeds in het bezit van de redactie was, op enkele plaatsen aangevuld.
2. H. C. van der Jagt, *De naamgeving van de protestantse kerkgebouwen in Nederland vanaf de Reformatie tot 1973*, Utrecht 1981, p. 76 komt door het weglaten van de Westerkerk niet verder dan drie windrichtingenkerken. Bovendien klopt de vermelding van de bouwjaren voor de Oosterkerk, p. 38 (1890 i.p.v. 1887) en de Zuiderkerk, p. 38 en 54 (1928 i.p.v. 1923) niet. Zie hiervoor: A. Graafluis, *Historische overzicht van de Geref. Oosterkerk aan de Maliebaan te Utrecht*, z. pl. (1977), p. 2 en noot 14.
3. Deze kerk werd op 26 februari 1891 door de Dolerenden in gebruik genomen. Zie: *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 27 februari 1891; *De Standaard*, 27 februari 1891; A. Graafluis, o.c. (noot 2), p. 6.
4. Deze kerk werd op 5 juli 1923 in gebruik genomen. Zie: *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 6 juli 1923; *De Standaard*, 6 juli 1923; *De Heraut*, 8 juli 1923; *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1924*, p. 119; D. J. Heusinkveld, Noorderkerk met kosterswoning aan de Roayaard van den Hamkade te Utrecht, in: *Bouwkundig Weekblad Architectura*, 48 (1926), p. 51-53.
5. *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1967*, p. 147.
6. *Jaarboek Oud-Utrecht 1979*, p. 204.
7. *Nederlands Dagblad*, 23 maart 1986. Zie voor het ontstaan der Vrijmaking: C. N. Impeta, *Waar het om ging*, Kampen 1956.
8. Zie voor deze plannen: A. Graafluis, Utrechtse Oosterkerk in „duigen“, in: *Centraal Weekblad*, 27 (10 november 1979); P. A. Haars, De Oosterkerk aan de Maliebaan, in: *Maandblad van Oud-Utrecht*, 63 (1980), p. 149. Voor berichten over het niet doorgaan van de bouw van een nieuw kerkelijk centrum: *Utrechts Nieuwsblad*, 31 januari 1984; *Trouw*, 13 februari 1984; *Jaarboek Oud-Utrecht 1985*, p. 204.
9. *Kerkinformatie van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, nr. 137 (maart 1983), p. 5; nr. 138 (april 1983), p. 7; nr. 139 (mei 1983), p. 6-7; nr. 168 (januari 1986), p. 13.
10. *Honderd vijftig jaar gemeenten en predikanten* (Uitgave van het Bureau van de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland), z. pl. 1984, p. 173.
11. Zie hiervoor ds. K. Fernhout in: *Utrechtsche Kerkbode*, 13 maart 1909.
12. Ds J. C. Rullmann had de leiding van de ingebruikneming van de Noorderkerk, daar de wijkpredikant ds. H. Kaajan wegens ziekte was verhinderd. Bij die gelegenheid gaf hij een historisch overzicht over het ontstaan van de Gereformeerde Kerk van Utrecht. De tekst hiervan werd integraal opgenomen in: *Utrechtsche Kerkbode*, 14 juli 1923. Hij noemde als eerste 1854 als jaar, dat de Begijnkerk door de Chr. Afgescheiden Gemeente na een herbouw in gebruik werd genomen. Ook ds H. Kaajan, noemde in een historisch overzichtsartikel van dit gebouw n.a.v. de laatste te houden dienst aldaar in: *Utrechtsche Kerkbode*, 27 maart 1937 dit jaar. Hij baseerde zich hiervoor op de notulen. Hieruit blijkt dat C. Smits, *De Afscheiding van 1834*, d. IV, Provincie Utrecht, Dordrecht 1980, p. 292 ten onrechte hiervoor 1853 vermeldt. Op grond van ditzelfde werk, p. 285 valt te constateren, dat in: *Utrechts Nieuwsblad*, 23 april 1986 abusievelijk staat, dat de Begijnkerk in 1847 werd gebouwd. In werkelijkheid huurde diaken W. Horst voor de Afgescheidenen in dat jaar van het Diakonessenhuis een huis aan de Springweg om vervolgens in 1849 in plaats daarvan een herenhuis aan de Breedstraat te kopen, dat hij in 1853 aan de Chr. Afgescheiden Gemeente verkocht, die het in 1854 tot Begijnkerk verbouwde.
13. *Utrechtsche Kerkbode*, 14 juli 1923.
14. *Utrechtsch Dagblad*, 2 juli 1937; *De Standaard*, 2 juli 1939. In: *Leids Jaarboekje 1987* verschijnt een artikel van H. J. Ph. G. Kaajan, De Zuiderkerk: gedurfd ontwerp tussen crisis en herdenkingen?, waarin uitgebreid aandacht voor de ontwerpen van de Rotterdamse architect A. van der Kraan, die onder meer de Tuindorperkerk bouwde.
15. *Utrechtsch Stedelijk en Provinciaal Dagblad*, 4 juli 1925; *De Standaard*, 4 juli 1925; *De Nederlander*, 6 juli 1925; *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1926*, p. 192. Abusievelijk stond in: *Centraal Weekblad*, Opinie- en informatieblad voor de gereformeerde kerken. Utrechtse editie, 34 nr. 12 (21 maart 1986) dat de Zuiderkerk, die dit gebouw op 3 juli 1925 verving, in 1929 in gebruik werd genomen.
16. *Utrechtsche Kerkbode*, 4 juli 1921; *De Standaard*, 6 juli 1921.
17. De afscheidspreek werd op 5 januari 1921 wegens ziekte van ds. J. Breukelaar door zijn broer ds. W. Breukelaar van Zaandam uitgesproken. Zie hiervoor: *De Standaard*, 6 januari 1921; *De Nederlander*, 6 januari 1921; *De Heraut*, 9 januari 1921.
18. *Utrechtsche Kerkbode*, 30 augustus 1924.
19. *De Standaard*, 2 augustus 1924 en noot 14. Zie voor het bouwdoossier: Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht (G.A.U.): *Archieven van de Gereformeerde Kerk te Utrecht (1837-1955)*, voorlopig inv. nr. 687.
20. *Utrechts Nieuwsblad*, 23 april 1986.
21. *De Standaard*, 3 juli 1937, waar ook n.a.v. zijn overlijden andere bestuurlijke functies werden vermeld. Verder in In memoriam van C. van der Gaast in: *Bouwkundig Weekblad Architectura*, 58 (1937), p. 277.
22. Peter van Dijk en Gert Oost, *Utrecht-Organistad*. Inventarisatie van orgels in kerken en kapellen in de stad Utrecht, Utrecht 12 september 1981, cat. nr. 74 noemen abusievelijk ± 1915 als bouwjaar van het orgel. Dit bleek uit een mededeling van mevr. J. N. van der Meulen, die als ambtenaar van het G.A.U. de archieven van de Gereformeerde Kerk momenteel inventariseert. In de notulen staat, dat de Commissie van Administratie op 15 mei 1925 de kerkeraad adviseerde om een pijporgel te bestellen. De nota voor de leverantie werd vervolgens op 10 oktober 1925 ontvangen. Zie hiervoor G.A.U., *Archieven van de Gereformeerde Kerk te Utrecht (1837-1955)*, voorlopig inv. nr. 687. Voor de gegevens over de uitbreiding in 1932 de voorlopige inv. nrs. 721 en 988.
23. *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1965*, p. 129. *Classicale Kerkbode*. Officieel weekblad van de Gereformeerde Kerken in de classis Utrecht, 9 april 1955.
24. Vriendelijke mededeling van de heer M. Pijl, kosten van de Zuiderkerk.
25. De Lucaskerk werd op 14 december 1961 door de Nederlands Hervormde Gemeente en de Gereformeerde

- Kerk van Utrecht-West in gebruik genomen. Zie: *Utrechts Nieuwsblad*, 15 december 1961 en *Jaarboekje van Oud-Utrecht* 1962, p. 164. Met uitzondering van een eigen kerkelijk centrum voor de gereformeerden was dit gebouw geheel door de hervormden gefinancierd, wier eigendom het was. Het werd onlangs in maart 1985, aldus een vriendelijke mededeling van het kerkelijke bureau van de N.H. Gemeente van Utrecht, gesloopt.
26. *Utrechtsche Kerkbode*, 30 januari, 6 en 20 februari 1926. *Christelijke Encyclopedie*, dl. V, Kampen 1960, p. 79.
 27. Uitgebreider hierover: H. J. Ph. G. Kaajan, *De unieke kerkplitsing van de Gereformeerde Kerk van Utrecht in 1956* (niet gepubliceerd manuscript 1985, te raadplegen op de bibliotheek van het G.A.U.).
 28. Zie hierover: H. J. Ph. G. Kaajan, *Zestig jaar kerkplitsing te 's-Gravenhage. Een gereformeerde oplossing en de invloed daarvan in den lande*, in: *Regionaal historisch tijdschrift Holland*, 17, nr. 5 (oktober 1985), p. 269-283.
 29. *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, 25 (1941), p. 426-427; H. J. Dam in: *Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en land, Utrecht* (red. A. P. Crom e.a.), Kampen 1984, p. 32.
 30. In dit gebouw werden kerkdiensten gehouden van 4 juli 1937-27 mei 1951. Zie: *Utrechtse Kerkbode*, 3 juli 1937 en *Classicale Kerkbode*, 26 mei 1951.
 31. *Classicale Kerkbode*, 2 juni 1951. A. Graafhuis, Gert Oost, *Utrecht-Orgelstad*. Inventarisatie van orgels in kerken en kapellen in de stad Utrecht, in: *Maandblad van Oud-Utrecht*, 55 (1982), p. 159 noemen ten onrechte 1952 als bouwjaar van deze kerk.
 32. *Utrechts Kerkblad*, Officieel weekblad van de Gereformeerde Kerken in de classis Utrecht, 17 juni 1969.
 33. *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1960*, p. 171.
 34. *Trouw*, 13 mei 1982.
 35. *Classicale Kerkbode*, 24, 31 december 1955, 7 januari 1956; *Centraal Weekblad*, 3 december 1955, 14 januari 1956.
 36. *Honderd vijftig jaar gemeenten en predikanten*, p. 172-174.
 37. Algemeen Rijksarchief, *Archief van het Ministerie van Justitie*, Afd. Kerkgenootschappen, doos 4. *Honderd vijftig jaar gemeenten en predikanten*, p. 172-174. *Trouw*, 2 april 1984; *Centraal Weekblad*, 13 april 1984.
 38. *Jaarboeken (ten dienste van) de Gereformeerde Kerken in Nederland*, 8-62 (1925-1979).
 39. *Classicale Kerkbode*, 14 februari 1958.
 40. *Honderd vijftig jaar gemeenten en predikanten*, p. 88 en noot 37.
 41. *Kerkinformatie*, nr. 146 (januari 1984), p. 12-13.
 42. Zie voor de aankondiging van de laatste dienst in de Zuiderkerk: *Centraal Weekblad*. *Opinie en informatieblad voor de Gereformeerde Kerken*, Utrechtse editie, 21 maart 1986. Hieraan werd ook in de landelijke pers aandacht besteed. Zie: *Nederlands Dagblad*, 24 maart 1986 en *Reformatisch Dagblad*, 25 maart 1986.
 43. Zie voor de Afscheiding te Utrecht: H. Kaajan, *De Afscheiding in Utrecht*, in: *Officieel Jaarboekje ten dienste der Gereformeerde Kerk van Utrecht*, 17 (1935), p. 5-14; F. L. Bos, *Archiefstukken betreffende de Afscheiding van 1834*, dl. IV, Kampen 1946, p. 330-358; C. Smits, *De Afscheiding van 1834*, dl. IV, Provincie Utrecht, Dordrecht 1980, p. 180-290; A. Graafhuis „Soli Deo Gloria” - „God alleen de eer”. De afscheidingsbeweging in de stad Utrecht, in: *Maandblad Oud-Utrecht*, 57 (november 1984), p. 169-174; Idem, *De Afscheiding in de stad Utrecht*, in: *Aspecten van de Afscheiding* (red. A. de Groot, P. L. Schram), Franeker 1984, p. 41-56. Verder de uiterst betrouwbare historische roman van Gera Kraan-van den Burg, *Brandende harten*. De geschiedenis van Maurits en Suzanna van Hall, Kampen 1985⁷, met name het eerste gedeelte voor Utrecht.

VAN JACHTHUIS NAAR LUSTSLOT

MOEILIKHEDEN TIJDENS DE VERBOUWING VAN PALEIS SOESTDIJK 1815-1821

P. J. Goetghebuer, die in 1825 zijn „Verzameling der merkwaardigste gebouwen”⁽¹⁾ publiceerde en daarin ook paleis Soestdijk besprak, kenmerkte de zojuist voltooide verbouwing van dit paleis met de woorden: „Het werk was langdurig en moeilijk (. . .)”. Goetghebuer moet stellig meer hebben geweten wat er zich in deze zes jaar heeft afgespeeld. Sinds de publicatie van H. W. M. van der Wijck in 1982 behoren de gegevens hierover allang niet meer tot de „geheimen van Soestdijk”⁽²⁾.

Toch is het interessant opnieuw aandacht te besteden aan het paleis, wat mag gelden als een van de

meest geslaagde empire voortbrengselen in ons land. Dat dit niet zonder slag of stoot bereikt is mag blijken uit het volgende betoog⁽³⁾, waarin de moeilijkheden die zich tijdens de verbouwing hebben voorgedaan aan de orde komen. Tevens zal aandacht worden besteed aan de relatie tussen Jan de Greef, de architect van het paleis en zijn collega's de tuinarchitect Zocher en de eerste opzichter Reyers.

De schenking van Soestdijk

In het voorjaar van 1815 zou de prins van Oranje, de latere Willem II, zich bij Quatre-Bras bijzonder moedig